

УДК--94(197+56):359,, 1202/1204 “

РОЛЬ ФЛОТУ В ЧЕТВЕРТОМУ ХРЕСТОВОМУ ПОХОДІ

У статті розглянуто питання ролі флоту в Четвертому Хрестовому поході, показано вагомі події. Досліджено перебіг подій, визначено внесок венеціанського флоту в подіях 1202-1204 років. Визначено наслідки ролі флоту як для Венеціанської республіки так для і всього регіону.

Ключові слова: Венеція, Візантійська імперія, Константинополь, флот, Хрестовий похід, хрестоносці, Енріко Дандало, Алексій IV.

Найбільш трагічна доля в історії Хрестових походів випала на Четвертий Хрестовий похід. На думку багатьох істориків Четвертий хрестовий похід є особливим в історії Хрестових походів. Тому що саме він показав всю сутність Хрестоносного руху, його політизованість та аморальність, комерційну вигоду. Адже як говорили венеціанці: «Siamo Venetium, et poi Christiani» – «Перш за все ми венеціанці, і вже потім – християни».

Як відомо, одним з головних факторів розвитку Четвертого хрестового походу був флот, що будувала Венеція, для потреб хрестоносців. Тому, на мою думку, закономірно постає питання вивчення ролі флоту в Четвертому хрестовому поході. На даний момент ця тема є мало вивченою в вітчизняній історіографії. Дослідження цієї теми дає можливість відтворити картину подій того часу, а також несе важливий історичний урок про ведення морської політики у період війни.

Найкращими джерелам є твори латинських хроністів Четвертого хрестового походу, видатними є роботи Жоффруа де Вільлардуена і Робера де Кларі як безпосередніх учасників походу. Їх праці, що мають однакові назви «Завоювання Константинополя», немов доповнюють одна одну, а їх автори, походять з різних

соціальних станів, особливе місце займає робота Микити Хоніата «Історія». В вищесказаних роботах, автори були безпосередніми учасниками тих подій, тому заслуговують на довіру, а той факт, що вони знаходились по різні сторони барикад, дає можливість зібрати і проаналізувати інформацію з різних точок зору. З визначних істориків цим питанням прямо чи подекуди займались такі історики, як Микола Соколов «Утворення Візантійської колоніальної імперії», Михайло Заборов «Хрестові походи», Бернгард Куглер «Історія хрестових походів», Федір Успенський «Історія Хрестових походів» Сергій Сказкін «Історія Італії в 3-х томах», Дональд Келлер «Четвертий Хрестовий похід. Завоювання Константинополю», та Дональд Нікол з роботою «Візантія та Венеція».

В 1198 році, престол Святого Петра зайняв Інокентій III, що зайнявся відновленням престижу папського інституту та роллю церкви в повсякденному житті, він проголосив своєю метою звільнення Святої землі і міста Єрусалим. [10, с. 1]. За деякий час до цього, в 1187 році, християнами було втрачено місто Єрусалим, тому Інокентій III скликав Четвертий хрестовий похід. Папа обіцяв учасникам прощення гріхів та позбавлення від церковних податків, захист їх майна, що було чудовою пропозицією для тих, хто збіднів чи хотів прикрити церквою свої незаконні дії. Участь в Хрестовому поході була також і матеріальною, вся Європа жертвувала на війну за Святу землю.

Чергова експедиція на Схід, організована римським папою і хрестоносцями, почалася в 1202 році. Однак в ході експедиції хрестоносці відхилилися від своєї основної мети – звільнення Єрусалима, внаслідок важливих політичних «ігр» та геополітичної ситуації, що склалась, хрестоносці пішли на Візантійську імперію і 13 квітня 1204 року взяли Константинополь й розграбували його. Ось саме тут і зіграла роль флоту в Четвертому Хрестовому поході. Що це значить?

Незадовго до обрання Енріко Дандоло (1107-1205) 41-шим дожем Венеції, хрестоносці змушені були залишити Єрусалим. Негайно організований слідом за цим Третій хрестовий похід не дав результатів. Залишаючи Святу землю, лідер цього походу

англійський король Річард Левове Серце порадив зробити метою наступного походу вже не Єрусалим, а Єгипет, що вважався найслабшою ланкою мусульманської оборони. Саме тому, Єгипет і був заявлений метою Четвертого хрестового походу [4, с. 84].

Але, якщо до Палестини хрестоносці могли дістатися пішки, то для походу в Африку їм потрібен був флот. А надати їм подібний флот мала змогу лиш республіка Святого Марка.

Від імені вождів хрестоносного руху, в квітні 1201 року укладено з венеціанським урядом договір про надання в розпорядження хрестоносців флоту для армії в 4,5 тисяч вершників, 9 тисяч щитоносців і 20 тисяч піхотинців з необхідним на один рік продовольством. Плата в 85 000 марок. Квітень 1202 року, був вказаний як термін, до якого хрестоносці повинні були зібратися в Венеції.

Одночасно венеціанці обіцяли зі свого боку спорядити флот з 50 кораблів і відправитися з хрестоносцями на Схід. За цю участь Венеція отримувала половину тих завоювань і тієї здобичі, що була б захоплена. На всяк випадок венеціанці поклали на хрестоносців обов'язок домогтися санкції договору з боку Інокентія III [6, с. 361].

Отже, в Четвертому хрестовому поході, на венеціанський флот, було покладено важливі цілі:

- Перевезення й утримання армії союзників.
- Блокування важливих портових міст виконуючи стратегічні завдання, участь в облогах.

Замовлення хрестоносців, підштовхнули до будування Венецією великої кількості нефів великих розмірів, що мали декілька щогл з парусами. В ширину такі кораблі були від 6 до 12 метрів, а ось в довжину від 20 до 32 метрів, в той час як їх водотоннажність була від 200 до 600 тон, а їх можливість пасажирського перевезення на той час вражали, від 800 до 1000 пасажирів [9, с. 52].

Такий корабель, мав не лише високу вантажопідйомність, але і військовий потенціал, адже військові цілі вказували на потрібності побудування високих суден, що мають більшу швидкість для перевезення озброєного екіпажу.

Учасник тих подій, Робер де Кларі, дуже чітко й вдало висловився, що «ніколи й ні в якій країні не бачили і ніде не було зібрано в одному місці такого флоту, який був би настільки ж прекрасний і настільки ж багатий, як цей», навіть важко уявити, масштабність флоту в тих умовах [2. гл. 13].

Щоб встигнути з будівництвом такого флоту в короткий термін, дож республіки заборонив комерційні морські рейси, змусив всю Венецію працювати на будівництві флоту [10, с. 39].

Коли в призначений день, хрестоносці зібралися неподалік від Венеції, їх чисельність була майже вдвічі менше від запланованої. Навіть віддавши все, що мали, хрестоносці не змогли зібрати обіцяних 85 тисяч. Щоб якось заплатити хрестоносці намагались взяти кредит в банках Венеції, в чому їм відмовили [11, с. 128]. Венеціанці ж відмовлялися надавати кораблі без оплати і почали шантажувати лідерів походу припиненням постачання армії продовольством. Дож Венеції поставив хрестоносцям умови, при яких вони не змогли б навіть отримувати продовольство, не виплативши повну суму за флоту.

Тут потрібно розуміти, наступні факти:

1. Саме морський флот Венеції, був головним інструментом дожа при дипломатичному тиску на хрестоносців.
2. Вже на даному етапі, Хрестового походу, можна сміливо говорити, що дож Енріко Дандало, мав найбільший вплив в існуючих процесах та по суті керував майбутнім рухом, опираючись на могутній венеціанський флот.

Переконавшись в їх неплатоспроможності, він запропонував їм допомогу, в обмін на відвоювання в угорського короля місто Задар – місто на березі Адриатичного моря [1, § 63].

Далі відбувається подія, що без перебільшення кардинально змінила історію Середньовічної Європи. У січні 1203 року послі Філіпа Швабського і царевича прибули в Задар (сам Алексій з'явився туди пізніше), де внаслідок перемов між Алексієм IV з одного боку та хрестоносцями і Венецією на чолі з Бонефацієм та Дандало, було укладено договір між республікою і хрестоносцями про підтримку царевича на вигідних хрестоносцям умовах, в

обмін на військову допомогу, для відновлення Алексія IV на візантійському престолі [1, § 91].

Після зрілого обговорення нового напрямку хрестоносця Бонефація з дожем Дандоло, останній зрозумів, що можна поєднати інтереси Бонефація та німецького короля з інтересами республіки Св. Марка [8, с. 76]. Венеціанський дож, був досвідченою людиною з холодним розумом, тому важливо розуміти, що для нього інтереси республіки були на першому місці.

Під страхом відлучення від Церкви Папа Інокентій III забороняв хрестоносцям відхилитися від напрямку на Святу Землю і прямо забороняв напад на Константинополь. Ця заборона також була свідомо прихована від мас хрестоносців й єпископів що супроводжували похід [5, с. 49].

Таким чином, 23 червня 1203 року венеційський флот союзників, що проплив значну частину берегової лінії Візантійської імперії, опинився біля Константинополя. Хрестоносців, за різними оцінками, було від 10-12 до 30 тисяч. У імператора Алексія III було близько 70 тисяч війська. Однак бойовий дух і матеріальний стан, візантійських воїнів був невисокий, як і організація армії, що надзвичайно відставала від армії хрестоносців та венеціанців, як наприклад, коли жителі Константинополю побачили венеціанський флот з сходами та містками для осади, вони тікали [10, с. 101]. Як пише візантійський історик і сучасник подій Нікіта Хоніат, командувач візантійським флотом Михайло Стріфна, родич імператора, «мав звичай перетворювати в золото не тільки керма і якорі, але навіть вітрила і весла, та такими діями позбавив візантійський флот великих кораблів» [3, с. 247]. Внаслідок бойових дій, 5 липня Алексій III втік з столиці, тоді як Ісаака II Ангела поновили в престолі, а Алексій IV отримав владу в свої руки.

В часи правління нових володарів імперії, в столиці запанував хаос. Тоді високопоставлений чиновник Алексій Дука на прізвисько Мурзуфл, 29 січня заарештував Ісаака II і Олексія IV і проголосив себе імператором Олексієм V [6, с. 379].

Новий імператор демонстративно відмовився виконувати попередні домовленості. Це призвело до того, що 13 квітня

основні сили хрестоносців вступили в Константинополь, в той час як хрестоносці штурмом брали місто, на венеціанський флот було встановлено металеві механізми, що дуже влучно били по стінам, а самі кораблі було покрито пиломатеріалами та ліанами, що захищали кораблі від ушкоджень, оббито кораблі шкірою, для вогнестійкості, таким чином, венеціанський флот був озброєний «до зубів». А вже в березні хрестоносці і дож Енріко Дандоло уклали угоду про захоплення всієї Візантійської імперії і про розподіл ресурсів і земель.

Місто зазнало жорстокого погрому і розграбування. Візантійський історик, Нікіта Хоніат, свідок завоювання Константинополя пише з докором про хрестоносців, й називає хрестоносців варварами і розповідає про знищенні ними статуї, гробниці імператорів, про грабежі будинків, згвалтування жінок і інші безчинства. Якщо уважно вчитатися в рядки хроніки Робера де Кларі, то він побіжно згадує про ці події, цинічно захоплюючись архітектурою, церквами, і реліквіями самого Христа.

Столиця Візантії, місто, що було світовим центром духовного й інтелектуального життя, протягом тисячу років, де зберігалась культурна і художня спадщина Римської імперії й елліністичного світу, фактично було знищене.

Поділ Візантійської імперії відбувся ще до безпосереднього взяття Константинополя. За укладеним договором, вони встановили правила вибору імператора шляхом 12 виборців, ділення награвованого, поділ земель і встановлення феодалної залежності від імператора Константинопольського всіх, крім дожа Венеції [4, с. 88].

Венеція отримала найбільш важливі стратегічні пункти колишньої Візантійської імперії, весь шлях з Візантії в Константинополь був під її контролем. 3/8 Візантійської імперії віддавалися дожеві Венеції у володіння. Так з'явився новий титул венеціанських дожів – «владика одної чверті і одної восьмої Візантійської імперії» [7, с. 209]. В результаті походу Венеції дісталися міста Задар і Дураццо, південні порти Греції, острів Евбея і острів Крит, тобто всього за кілька років була створена колоніальна імперія, а торгівля між Західною Європою

та Візантією й Левантом, залишилась ледь не монопольно за республікою Святого Марка.

Підходячи до висновку потрібно сказати, в першу черга Венеція казково розбагатіла в тих умовах, що склались. Варто зазначити, що подіях Четвертого хрестового походу, на мою думку, флот зіграв важливу роль. Адже саме через фактор флоту, Венеція отримала змогу прийняти участь в руху, а дож Дандоло мав інструменти впливу на хрестоносців, чим отримав змогу, на мою думку, навіть керувати рухом. Варто пам'ятати, що на основі флоту, було створено Венеціанську колоніальну імперію, що трималась на його могутності. Без перебільшення можна говорити, що якби Венеція не мала б такого могутнього флоту, то нинішню історію Середньовіччя ми знали б, абсолютно іншою!

Карабецкий Г. И.

РОЛЬ ФЛОТА В ЧЕТВЕРТОМ КРЕСТОВОМ ПОХОДЕ

В статье рассмотрены вопросы роли флота в Четвертом крестовом походе, показано весомые события. Исследовано ход событий, определен вклад венецианского флота в событиях 1202-1204 годов. Определены последствия роли флота, как для Венецианской республики, так для и всего региона.

Ключевые слова: Венеция, Византийская империя, Константинополь, флот, Крестовый поход, крестоносцы, Энрико Дандоло, Алексей IV.

Karabetskiy G. I.

THE ROLE OF THE FLEET IN THE FOURTH CRUSADE

In the article the questions of the role of the fleet in the Fourth Crusade, displayed a significant event. Studied the course of events, determined the contribution of the Venetian fleet in the event 1202-1204 years. Identify the impact of the role of the fleet as to the Venetian Republic and the entire region

Key words: Venice, the Byzantine Empire, Constantinople, fleet, Crusade, crusaders, Enrico Dandolo, Alexius IV.

Джерела та література

1. Жоффруа Де Виллардуэн. Завоевание Константинополя [пер. М.А. Заборов]. – М.: Наука, 1993. – 295 с.
2. Робер де Клари. Завоевание Константинополя [пер. М. А. Заборов]. – М.: Наука, 1986. – 176 с.
3. Хониат Н. Хроника / Никита Хониат [пер. В. И. Долоцкого]. – Т. 2. – СПб.: Петербургская Духовная Академия, 1862. – 442 с.
4. Добиаш-Рождественская А. О. Эпоха крестовых походов (Запад в крестоносном движении) / А. О. Добиаш-Рождественская. – М.: Академия фундаментальных исследований, 2003. – 121 с.
5. Парфентьев П. А. Четвертый крестовый поход. Миф и реальность./ Павел Парфентьев. – интернет ресурс.– Режим доступа: http://www.globalfolio.net/monsalvat/frmanifest/statii/bookmanifest/war/krestpohod_4_parfentev.pdf (Дата звернення 03.04.2017)
6. Соколов Н. П Образование Венецианской колониальной империи / Н. П. Сколов. – Саратов, Издательство Саратовского университета, 1963. – 546 с.
7. Сказкин С. Д. История Италии В 3-х томах./ С. Д. Сказкин.– Том 1. – М.: Наука, 1970.– 579 с.
8. Успенский Ф.И История крестовых походов./ Ф. И. Успенский.– интернет ресурс.– Режим доступа : <http://www.eparhia-saratov.ru/Content/Books/270/crusades.pdf> (Дата звернення 03.04.2017)
9. Шершов А.П История военного кораблестроения./ А. П. Шершов. – М.: Военмориздат ВММ СССР, 1952.– 364 с.
10. Donald E. Queller The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople 1201-1204. – Leicester University Press, 1978.– 250 с.
11. Donald M. Nicol Byzantium and Venice. – New-York. Cambridge University press, 1988.– 448 с.